

В І Д З И В

**офіційного опонента на дисертацію Загурської Наталії Віталіївни на
тему «Поліверсія постлюдського», поданої на здобуття наукового
ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04 –
філософська антропологія, філософія культури**

Актуальність обраної теми

У сучасній філософській антропології потребують осмислення та вивчення феномени постгуманізму та антигуманізму, які є ефектами або супутніми явищами гуманізму. Як стверджував М. Бубер, філософсько-антропологічними вченнями є лише ті, в яких мова йде про самотність, бездомність та проблематичність людини, яка відчула, що в цьому світі вона є прибульцем та одинаком. Починаючи з Ф. Ніцше та з появою постаті понадлюдини, яка не знаходить себе місце в буденному світі серед «останніх людей», бере початок антигуманістичний напрямок у філософській антропології, який, можливо, доречніше було б назвати радикально-гуманістичним, адже понадлюдина, на думку багатьох інтерпретаторів творчості Ф. Ніцше, є справжньою людиною, рух «самопоходання» якої свідчить про досягнення певних вершин у самоактуалізації людського. Пізніше в контексті постмодерністської філософії з'явилися ідеї про «смерть суб'єкта», «смерть людини», що, на думку деяких теоретиків, призвело до девальвації дисциплінарного статусу філософської антропології та наступу «антигуманістичного і антиантропологічного відливу» (Ж. Дерріда). Ці процеси потребують філософського осмислення та вивчення, тому дослідження Н. В. Загурської, в якому доводиться теза про неможливість повного концептуального розмежування гуманізму, постгуманізму та антигуманізму (стор. 23 автореферату), які супроводжують один одного, знаходячись у складних теоретичних відносинах, можна визнати цілком актуальним. Як вважає Н. В. Загурська, «образ-концепт постлюдини в якомусь сенсі репрезентує людину як таку, а точніше її здатність до

інтенсивного розвитку» (стор. 19 дисертації); постлюдина є однією з версій людини, тому має вивчатися саме у філософській антропології. Дослідження постлюдського можна визнати одним з найактуальніших завдань постмодерної/постпостмодерної філософської антропології, яка вивчає різні версії людського.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі.

Запропонована до захисту дисертація є новаторською як у проблемно-теоретичному аспекті, так й у комплексній дослідницькій методології, яка передбачає використання широкого спектру міждисциплінарних текстів з філософсько-антропологічним та культур-філософським змістом.

Філософсько-антропологічний аналіз, представлений у роботі, здійснений на основі комплексного теоретичного підґрунтя із застосуванням широкої джерельної бази. Дисертація Н. В. Загурської, безумовно, є новаторською, насиченою оригінальними тезами і концептами; робота характеризується високою культурою аргументації. Усі положення і висновки спираються на теоретично обґрунтований й емпірично підкріплений аналіз, через це вони є переконливими.

До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне.

У дисертаційному проекті Н. В. Загурської вперше у вітчизняній філософії було розглянуто феномен постлюдського в контексті семіотичної та постмодерної теорії з використанням найсучасніших методів філософського аналізу, таких як аналоговий метод Ж. Дельоза–А. Бадью, трансдискурсивна аналітика, деконструкція та конструктивізм з акцентом на плюральності життєвих практик сучасної людини/постлюдини. Стилїстика викладення теоретичного матеріалу цілком відповідає новаторському змістові дисертації: Н. В. Загурська найскладніші смислові конструкти висловлює за допомогою не стільки традиційної філософської термінології, скільки образів-концептів та «концептуальних персонажів» (Ж. Дельоз–

Ф. Гваттарі), що співвідноситься із постмодерним (або постпостмодерним) стилем мислення та мовлення. Віртуозна робота із цитатами, гра зі словами, конструювання нових понять з новими значеннями, використання в якості концептуальних ілюстрацій найрізноманітніших текстів (літературних, філософських, повсякденних, кіно-текстів тощо) свідчить про глибоку філософську (теоретичну та практичну), мовленнєву та естетичну ерудицію Н. В. Загурської та сприяє кращому розумінню (топологічному освоєнню) текстового простору дисертації.

Важливим у дисертації є розрізнення однокоренових понять, таких як «конверсія», «реверсія», «інверсія», «версифікація та диверсифікація» практик постлюдини, «інтраверсія та екстраверсія», «субверсія» суб'єктивності та «противерсія» кемпера, «перверсія» огидної людини, «диверсія» постінтелектуала, «еверсія» постглобаліста тощо, з допомогою яких дисертантка розкриває полі-смысл основного поняття проекту – «поліверсія» та демонструє семантичну топологічність авторської концепції, яка розкривається у множинності образів-рухів (хоча інколи не вистачає визначень цих понять, які мають надто багато семантичних значень – економічних, медичних, військових, психологічних тощо, розрізнення яких мало б сприяти кращому розумінню дисертаційного тексту). Доречним є аналіз феноменів постгуманізму, антигуманізму та гуманізму, що знаходяться у складних смислових відносинах та відіграють роль теоретичної сцени для концептуальної гри людини, понадлюдини та постлюдини. Постлюдину тематизовано як постпостмодерну версію «понадлюдини» Ф. Ніцше, що розкриває себе у множинності ролей та масок постскріптора, постінтелектуала, постглобаліста, постдекоратора, постпарфюмера, постденді тощо. Використовуючи висловлення дисертантки, можна сказати, що їй вдалося «балансувати на грані» між різними концептами, встановлюючи їх смислову розбіжність або подібність, дистанцьованість або суміжність та доводячи, що «постлюдина не є вдосконаленою моделлю

людини як вільного ліберального суб'єкта, людське й постлюдське існують у рухомій взаємоконфігурації» (стор. 4 дисертації).

У першому розділі дисертації Н. В. Загурська надала новаторський філософсько-антропологічний аналіз феномену «смерті смерті», яка відкриває можливості «поліверсивної ре-анімації людини» (стор. 11 дисертації). Під час аналізу Н. В. Загурська використала концепти смерті таких відомих філософів, як Ж. Дельоз, М. Фуко, Ф. Ніцше, Ж. Дерріда, М. Бланшо, Ж. Бодріяр, список яких, на мій погляд, можна було б доповнити іменами Г. В. Ф. Гегеля (який приділив значну увагу феномену смерті у «Феноменології духа»), М. Гайдегера, М. Бердяєва та інших екзистенціалістів/персоналістів, які надали онтологічні/екзистенційні трактування смерті як «пограничної ситуації».

Не менш цікавим є другий розділ «Топології версій постлюдського», в якому дисертантка використала топологічні концепти, такі як стрічка Мебіуса, тор, вузли, згин, складка з метою «уточнення положення постлюдського як проміжного феномену, свого роду місця місця». Як демонструє Н. В. Загурська, «постлюдина виявляється недоречною, а-топічною», для якої «ніколи не знаходиться місця» (стор. 157 дисертації), й ця а-топічність, поверховість постлюдини допомагає інтенсифікувати множинність життєвих рухів-практик.

Новаторською можна визнати концептуалізацію у третьому розділі дисертації декількох філософських персонажів (персонажів постпостмодерної ситуації), таких як кемпер, перверт, денді, постінтелектуал, які, на думку Н. В. Загурської, можуть співіснувати в одній й тій самій людині/постлюдині, поліверсивність якої й проявляється в різноманітті самовиявлень. Філософська аналітика цих типів стає особливо виразною на фоні концептуалізації особливостей ситуації постпостмодерну та його відмінностей від модерну та постмодерну.

У четвертому розділі дисертації значу увагу приділено різним почуттям, що входять до обсягу сенсуального, таким як одоративне, нюхове,

тактильне, смакове, тестуальне «з метою інтенсифікувати їх фрустрований інстинктивно-вітальний потенціал» (стор. 27 автореферату). Безперечно новизну можна побачити в обґрунтуванні семіотизованості цих почуттів, бо їх появлення завжди супроводжується вербалізацією та певною психологізацією (що вдало було проілюстровано Н. В. Загурською з допомогою конструкту «те(к)стуальне»). Н. В. Загурська продемонструвала доцільність використання поняття «поліверсії» під час аналізу людського/постлюдського сенсуального, встановлюючи певний баланс між різними формами чуттєвого світосприйняття людини/постлюдини. Водночас важко погодитися із радикальністю тези дисертантки про «принципову (на)сильственність візуального» (стор. 319 дисертації), адже існують різні режими/модуси візуального сприйняття, деякі з яких (приміром, погляд люблячої людини, описаний Е. Левінасом) позбавлені насильства.

Все вищезазначене робить дисертацію Н. В. Загурської актуальною, вельми важливою для розбудови вітчизняної філософської антропології і філософії культури та їх методологічної бази. Завдання і мета, поставлені дисертанткою, мають як фундаментальний, так і прикладний характер, що сприяє посиленню теоретико-практичного рівня дисертації. Усі положення, що виносяться на захист, характеризуються високим рівнем наукової новизни і підкріплені переконливою аргументацією.

Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях.

Загурська Наталія Віталіївна – автор одноосібної монографії, 23 статей, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях (з них чотири – у зарубіжних виданнях), 9 тез і матеріалів конференцій, а також 51 публікацій в інших наукових виданнях. У цілому, рівень і кількість публікацій та апробації матеріалів дисертації на конференціях повністю відповідають чинним вимогам до докторських дисертацій. Автореферат ідентичний за змістом основним положенням дисертації і достатньо повно відображає основні наукові результати, що отримані дисертанткою.

Високо оцінюючи зроблений Н. В. Загурською внесок до філософської антропології та філософії культури і підтверджуючи значущість запропонованої нею авторської концепції поліверсії постлюдського, можна зробити й певні зауваження щодо дисертаційної роботи.

Зауваження

1. У дисертації Н. В. Загурської розглянуті різні версії постлюдського, які співвідносяться з формами людини та понадлюдини, деякі з яких можна назвати змістовними (такі як постденді, огидна людина), а деякі – формальними, тобто такими, що можуть бути наповнені різним змістом (приміром, форми «постінтелектуал» або «постскріптор» самі по собі є «пустими», тобто їх можна співвіднести, зокрема, із формами огидної, перверсивної людини чи наповнити будь-якою змістовністю). Водночас можна помітити в дисертації певний крен в сторону аналітики саме перверсивних, «огидних», «низьких» форм постлюдини, за висловом дисертантки, «ненормальних», адже «після постмодерну вже ніхто не хоче і, більш того, не може бути нормальним. Критерії норми очевидно розпливаються, а в тому випадку, коли так чи інакше зберігаються, сама норма сприймається як якась патологія в ситуації тотальної іннормальності» (стор. 247 дисертації). Дійсно, «норма» є відносним поняттям, що позначає розповсюдженість певних «усереднених або середньостатистичних» форм поведінки/мислення; тому якщо «ненормальність та перверсивність» стають розповсюдженими та масово затребуваними, їх вже можна сприймати як норму, а не «іннормальність», й тоді знов усі стають нормальними. Якщо ж мати на увазі основне дисертаційне поняття «поліверсії», то очевидно, що до його обсягу мають входити найрізноманітніші версії постлюдського, не тільки перверсивні та бридкі, але й благородні, чисті, «щирі», яким в дисертації, тим не менш, не було приділено значної уваги (за винятком двох фраз на стор. 258 і 259 дисертації).

У самій структурі поняття «поліверсія» передбачається включення до розгляду найрізноманітніших життєвих стратегій – від стратегій поверхні/поверховості до стратегій глибини та висоти, адже як зауважила сама дисертантка, «постпостмодерн розглядається як субверсивна деконструкція бінарної опозиції глибина/поверхня» (стор. 14 дисертації); однак «деконструкція» унеможливорює центрування будь-якого члену «бінарної опозиції» на шкоду іншому (ані поверхні на шкоду глибині, ані глибини на шкоду поверхні). Однак саме центрування поверховості постлюдини стає наочним у дисертаційному проекті Н. В. Загурської.

2. У четвертому розділі дисертації мова йде про поліверсію різних почуттів, що входять до обсягу сенсуального (нюху, тактильності, смаку, візуальності та аудіальності) та стверджується необхідність деконструкції візуального та аудіального як привілейованих форм сенсуального. Але замість поліверсивного визнання рівноважності усіх варіантів сенсуального, у дисертації можна помітити теоретичне центрування «маргіналізованих» відчуттів: «перевага віддається версіям традиційно маргіналізованих, «низьких» відчуттів – дотику, запаху і смаку з метою інтенсифікувати їх фрустрований потенціал» (стор. 340 дисертації). Водночас у тексті дисертації можна побачити приклади ненавмисного центрування саме тієї форми, яку, на думку дисертантки, треба децентрувати, а саме – візуального сприйняття. Так, описуючи практики постденді, Н. В. Загурська віддає перевагу саме візуальній метафориці та аналітиці (приміром, «денді реалізує стратегію граціозного вислизання від пильного погляду та дозволяє світові вислизнути від його власного погляду, оскільки дивиться неуважно, кидаючи «просто погляд»; ...трасценденція тісно пов'язана із оптичними стратегіями денді; ... ця тенденція посилюється за рахунок пристрасності денді до використання оптичних приладів: лорнетів, моноклів тощо; ... денді фігурує як людина-машина, наділена поглядом із проникливістю лазера (стор. 178-179 дисертації); «дендізм можна розглянути як перверсивну косоокість з огляду на особливості дендістської оптики *cogito*» (стор. 202 дисертації)).

3. Дещо необґрунтованим здається тематизування в контексті дисертаційного дослідження концепту-образу постглобаліста (як версії постлюдини), адже він в більшій мірі співвідноситься не з антропологічними, а з соціальними практиками людини. Крім того, існує безліч інших актуальних соціальних контекстів, за яких можна було б аналізувати поліверсивність соціального існування людини (приміром, теми постнаціоналізму, постсекуляризму, постеккуменізму тощо), й не зовсім зрозуміло, чому саме соціальній проблематиці глобалізму було віддано перевагу в дисертації.

4. Інколи дещо штучним виглядає додавання префіксу «пост» до певних концептів без обґрунтування доцільності нових конструктів. Приміром, акцентуючи необхідність дослідження запаху «в контексті постлюдської сенсорики» авторка перетворює парфумера на постпарфумера, однак не пояснює, чим відрізняються одоративні практики парфумера від практик постпарфумера (стор. 272 дисертації). Не зовсім аргументованим, на мій погляд, виглядає поширене трактування терміну «кіборг» як будь-якої людської істоти, що використовує протези (у тому числі й мову як протезис (стор. 329 дисертації)), адже в такому разі термін втрачає свою специфіку й може бути прирівняний до людини взагалі (саме такий висновок і робить дисертантка: «оскільки постлюдина є кіборгом, кіборгом сьогодні є кожна людська істота» (стор. 329 дисертації)).

Але, безумовно, ці зауваження та міркування суттєво не впливають на загальну високу оцінку теоретичного рівня і практичної значущості дисертаційного дослідження Н. В. Загурської, яке є першим філософсько-антропологічним обґрунтуванням феномена поліверсивності постлюдського у вітчизняній філософії. Дисертація Н. В. Загурської пройшла належну апробацію, результати дослідження опубліковані у достатній кількості статей у фахових виданнях та в одноосібній монографії. Безумовно, результати цих досліджень є суттєвим внеском до сучасної української гуманітарної науки. Автореферат належним чином відображає основні положення дисертації.

ВИСНОВОК

Дисертація Н. В. Загурської «Поліверсія постлюдського» відповідає паспорту спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Вона є завершеною науково-дослідницькою роботою, яка розв’язує важливу задачу аналізу феномена постгуманізму та поліверсивних практик постлюдини. Дисертаційна робота відповідає вимогам, що містяться у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а здобувач – Загурська Наталія Віталіївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури.

Офіційний опонент:

професор кафедри соціології

Харківського гуманітарного

університету «Народна українська академія»,

доктор філософських наук, доцент

К. В. Батаєва